

HAK TEMELLİ SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜ

VAKA ANALİZİ

TÜSEV
Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
Third Sector Foundation of Turkey

İnsan hakları savunucuları ve hak temelli kuruluşlara yönelik yasal metinlerin geniş bir biçimde yorumlanmasından doğan hak ihlallerinin örnekleri 2011-2012 döneminde görülmeye devam etmektedir.

Örgütlenme özgürlüğünün önünde engel teşkil edebilen uygulamaların bir türü de insan hakları savunucularının ve onların birlikte çalıştığı STK'ların maruz kaldığı hak ihlalleridir. Bu tür ihlaller her zaman doğrudan dernekler ve vakıflara ilişkin mevzuattan kaynaklanmamakla birlikte ifade ve örgütlenme özgürlüğünü büyük ölçüde kısıtlayabilmektedir. Bu tür ihlaller çoğunlukla Terörle Mücadele Kanunu, Kabahatler Kanunu ile Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu gibi yasal metinlerin geniş bir biçimde yorumlanmasıyla oluşmaktadır. Av. Danış *Örgütlenme Özgürlüğü Önündeki Engel: Terörle Mücadele Kanunu* başlıklı makalesinde, STK ve sivil inisiyatiflerin “barışçıl faaliyetleri ve meşru muhalefetlerinin”, “silahlı grupların faaliyetleri bahanesiyle susturularak sivil iradenin var olma hakkının” engellenebildiğini ortaya koymaktadır (TÜSEV,2010a).

Hak temelli kuruluşlar, insan hakları ihlallerinin önlenmesi ve ihlallerin yaşandığı durumların tespit edilmesi, tazmin edilmesi ve adaletin sağlanması için çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedir. Bu faaliyetler içinde hükümet politika ve uygulamalarına karşı fikirlerin savunulduğu toplantılar ve gösteriler de yer alabilmektedir. Farklı fikirlerin dile getirilmesinin yeterince özgür olmadığı ortamlarda, mevcut düzene eleştiri getiren grupların, bazen söylem düzeyinde zaman zaman da fiili müdahale ile marjinalize edilmeye çalışılması sık rastlanan bir durumdur. Bu müdahalelerin toplum tarafından meşruiyetini sağlamak için yasal süreçlerin manipülasyonu ve araçsallaştırılması yoluyla karşıt fikirli gruplara çeşitli suçlar (çoğunlukla terörle bağlantılı) atfetme, aşırı güç kullanımı veya bu ihtimallerle tedirgin etme gibi yöntemlerle karşılaşılmaktadır. Bunlar tüm dünyada görülen

uygulamalar olduğundan, Birleşmiş Milletler gibi hükümetler üstü organların, devletlerin kişilerin ifade, örgütlenme ve toplanma haklarını tanımak ve hak temelli bu oluşumları ve hak savunucusu kişileri korumak konusunda teşvik eden rapor, karar ve tavsiyeleri bulunmaktadır.

AB İlke Kuralları¹ hak savunucularını şu şekilde tanımlamıştır:

“İnsan hakları savunucuları, evrensel olarak tanınan insan hakları ve temel özgürlükleri geliştiren ve koruyan bireyler, gruplar ve toplum organlarıdır. İnsan hakları savunucuları, medeni ve siyasi hakları geliştiren ve koruyan ve aynı zamanda, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları geliştiren, koruyan ve etkin hale getirmek için çalışan kişilerdir. İnsan hakları savunucuları, yerli topluluklar gibi grupların üyelerinin de haklarını geliştirir ve korurlar. Bu tanım, şiddet uygulayan veya yayan bireyleri veya grupları içermez.”(AB İlke Kuralları 2008)

“İnsan hakları savunucularının çalışmaları çoğu zaman hükümet politikalarının ve faaliyetlerinin eleştirisini beraberinde getirmektedir. Ancak, hükümetler bunu olumsuz olarak değerlendirmemelidir. Düşünce özgürlüğüne ve hükümet politikaları ile eylemlerinin özgürce tartışılabildiği bir ortama izin vermek ilkesi esastır ve insan haklarının daha iyi bir seviyede korunmasını sağlamak için etkili olduğu kanıtlanmış bir yöntemdir. İnsan hakları savunucuları, hükümete insan haklarının geliştirilmesi ve korunmasında yardımcı olabilirler.” (AB İlke Kuralları 2008)

¹ 2004'te kabul edilip 2008'de güncellenen AB İnsan Hakları Savunucuları Hakkında İlke Kuralları belgesine ulaşmak için: http://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/File/EIDHR/İnsan_Haklari_Savunuculari_TR.pdf

Birleşmiş Milletler Savunucuların Korunması Bildirgesi² ile

“İnsan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirmek ve korumak amacıyla herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, ulusal ve uluslararası düzeyde; Hükümet dışı kuruluşlar (sivil toplum kuruluşları), dernekler veya gruplar kurmak, bunlara üye olarak girmek ve katılma” hakkı tanınmıştır. Devletin ise “bu hakların meşru kullanımını çerçevesinde şiddet, tehdit, misilleme eylemi, fiili veya hukuksal ayrımcılık, baskı veya diğer keyfi hareketlere karşı, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte hareket eden tüm kişilerin yetkili otoritelerce korunması için gerekli tüm önlemlerin alınmasını” sağlama ödevi bulunmaktadır. Türkiye, BM Savunucuların Korunması Bildirgesi’ni 2004 yılında imzalamıştır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’ne³ göre çeşitli ülkelerde insan hakları savunucularının aşağıdaki ihlallere maruz kaldığı gözlemlenmektedir:

“Dünyanın her bölgesinde, pek çok insan hakları savunucusunun insan hakları ihlal edilmektedir. İnfaz, işkence, dövülme, keyfi tutuklama ve gözaltı, ölüm tehdidi, taciz ve karalamalara maruz kalmış; seyahat, ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlükleri kısıtlanmıştır. Hak savunucuları sahte suçlamalara maruz kalmış, adil olmayan şekilde yargılanmış ve hüküm giymiştir. Bu ihlallerin hedefi genellikle hak savunucusu bireylerin kendileri veya birlikte çalıştıkları örgüt ve mekanizmalar olmaktadır.”

² “Evrensel Olarak Tanınan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması ve Geliştirilmesinde Toplumsal Kuruluşların (Organların), Grupların ve Bireylerin Hakları ve Sorumlulukları Üzerine Bildirge”, kısa adıyla “BM Savunucuların Korunması Bildirgesi”, BM İnsan Hakları Komisyonu’nun 3 Nisan 1998 tarihli toplantısında kabul edilmiştir. BM Savunucuların Korunması Bildirgesi’ni Türkiye 2004 yılında imzalamıştır.

³ <http://www.ohchr.org/EN/Issues/SRHRDefenders/Pages/Challenges.aspx>

Türkiye’de hak temelli örgütlerin temaları insan hakları, çevre, toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelim, gençlik, engelliler, çocuk hakları, kültür/kültürel haklar, HIV ile yaşayan insanların hakları, hayvan hakları, yaşlı hakları, mülteci hakları ve kent hakkı olarak gruplanmaktadır (STGM,2011). 1980 darbesi sonrasında kurulan ilk insan hakları kuruluşu olan İnsan Hakları Derneği’nin 1986’da kurulmasından bu yana hak eksenli STK’ların sayısı artmış, odaklandığı çalışma alanları çeşitlenmiş ve bu STK’lar ülkede bazı hakların genişletilmesinde önemli rol oynamıştır (TÜSEV, 2011b).

Türkiye’de hak temelli çalışmalar yapan kuruluşlara ilişkin hak ihlalleri iki şekilde görülmektedir. İlki örgütlenme özgürlüğü ile doğrudan ilgili olan Dernekler ve Vakıflar Mevzuatı’nın kısıtlayıcı yorumlarına dayalı uygulamalardır. Bu uygulamalardan kaynaklanan sıkıntılara raporun denetim ve cezalar bölümünde yer verilmiştir. İkinci olarak ise STK ve sendika gibi örgütlenmelerin yöneticileri, üyeleri ve çalışanlarının tutuklanması, gözaltına alınması ile oluşan kısıtlamalardır. Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de insan hakları savunucuları devletin resmi görüşüyle ters düşebilecek görüşleri öne sürmektedirler. Bu sebeple de, savunucular insan hakları alanını genişletmek için çalışmalar yürütmektedir. Ancak bu ters düşüş ülkemizde sıklıkla ‘terör’ eylemleriyle ilişkili görülmekte ve “sivil toplum kuruluşları ve insan hakları savunucuları, gösteriler ve protesto mitingleri sırasında terörist propaganda yaptıkları suçlamasıyla sıklıkla kovuşturmaya ve davaya maruz kalmaktadır” (AB İlerleme Raporu, 2011).

2012 Yılı İlerleme Raporu’nun Yargı ve Temel Haklar başlıklı 23. faslında; terörizm ve örgütlü suçlara ilişkin hukuki çerçevenin uygulama biçiminin örgütlenme özgürlüğünü ihlâl eden unsurlardan biri olduğu şu sözlerle ifade edilmektedir:

“Özellikle özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma hakkı, ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünün sıklıkla ihlal edilmesine neden olan terörizm ve örgütlü

suçlara ilişkin hukuki çerçevenin geniş çaplı bir biçimde uygulanması, temel haklara saygı konusunda ciddi endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.”

İnsan hakları savunucusu STK'lara üye kişilerin 2011 ve 2012'de de süren Terörle Mücadele Kanunu kaynaklı tutuklamalarında bakıldığına, Ege ve Marmara bölgelerindeki şehirlerde de görülmekle birlikte yoğun olarak Diyarbakır, Mardin, Siirt, Muş, Malatya gibi Doğu ve Güneydoğu şehirlerinde yaşandığı görülmektedir.⁴ Bu tutuklamalarla sendika ve siyasi parti mensupları ile hak temelli derneklerin yönetim kurulu üyeleri ve şube başkanları gibi STK mensupları (özellikle yöneticileri) TMK kapsamında suçlanmaktadır. Tutuklulara yönelik suçlama ve iddianamelerde, mensubu oldukları STK'nın faaliyetleri, yürüttüğü projeler ile bu projeler için sağlanan fonların (örneğin Avrupa Birliği veya AB üyesi bir ülke tarafından proje bazlı olarak verilen fonların) soruşturma konusu olduğu ve bunların TMK kapsamında değerlendirilmesi yönünde bir eğilim olduğu gözlenmektedir.⁵

Hak temelli kuruluşların üyelerinin maruz kaldığı soruşturma ve süresi yıllara varan tutuklamalar bu kişilerin “insan haklarını savunmaya adayacakları önemli vakit ve kaynaklarını kendilerini savunmaya harcamak zorunda”⁶ bırakmakta, mensubu oldukları STK'ların bu faaliyetlerini aynı şekilde zorlaştırmaktadır.

Uluslararası İnsan Hakları Federasyonu (FDIH) ve Dünya İşkence Karşısı Örgütü (OMCT) tarafından Mayıs 2012'de yayınlanan İnsan

Hakları Savunucularının Korunması için Gözlem çerçevesinde *Türkiye-insan Hakları Savunucuları, Masum Oldukları Kanıtlanıncaya Kadar Suçlu*⁷ başlıklı uluslararası bilirkişi heyeti raporuna göre heyet, Türkiye'de bulunduğu tarih itibariyle beş farklı hak temelli STK'dan toplam yirmi insan hakları savunucusunun tutuklu bulunduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte raporda, tüm tutuklu ve hükümlü insan hakları savunucularının sayısının sistematik takibinin yapılmadığı ve bu sayının tespit edilenden daha yüksek olabileceği not edilmiştir.

⁴ *İnsan Hakları Haftası Özel Sayısı*. İnsan Hakları Derneği Bülteni 10-17 Aralık 2011 <http://www.ihd.org.tr/>

Eylül 2011 Mazlum-Der Şanlıurfa Şubesi basın açıklaması: <http://sanliurfa.mazlumder.org/>

⁵ *Erbey şahsında İHD yargılanıyor*. Bianet. Erişim Tarihi: 26 Ocak 2012 <http://bianet.org/bianet/bianet/135726-erbey-sahsinda-ihd-yargilaniyor>

⁶ FDIH ve OMCT tarafından “İnsan Hakları Savunucularının Korunması için Gözlem” çerçevesinde “Turkey-Human Rights Defenders, Guilty until Proven Innocent” (Türkiye-İnsan Hakları Savunucuları, Masum Oldukları Kanıtlanıncaya Kadar Suçlu) başlıklı uluslararası bilirkişi heyeti raporu, Mayıs 2012, http://www.omct.org/files/2012/06/21816/obs_mission_report_turkey_hd.pdf

⁷ İnsan Hakları Savunucuları: Masum Oldukları Kanıtlanıncaya Kadar Suçlu. İnsan Hakları Savunucularının Korunması için Gözlem Uluslararası Bilirkişi Heyeti Raporu. Erişim Tarihi: 5 Haziran 2012. fidh.org/IMG/pdf/insan_haklari_savunuculari_masum_olduklari_kanitlanincaya_kadar_suc_lu_obs_turkey_eng_tur.pdf